

ÉRTEKEZÉSEK

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

HARMADIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
KÖNYVTÁRI HIVATALA

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia bérházában.)

3 13602

TARTALOM.

- I. szám. A kényszer-egyesség a csődeljárásban. Apáthy Istvántól.
  - II. szám. Quetelet emlékezete. Keleti Károlytól.
  - III. szám. Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873-ban és a cholera. Keleti Károlytól.
  - IV. szám. Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából. Konek Sándortól.
  - V. szám. A statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony a mai korban. Konek Sándortól.
  - VI. szám. Emlékbeszéd szigeti Warg János l. tag felett. Galgóczy Károlytól.
  - VII. szám. Statistikai tanulmányok hazánk közegészségi állapota felett. Dr. Weszelovszky Károlytól.
  - VIII. szám. Visszapillantás az előbbi m. k. curiának 1724—1769-ki működésére. Wenzel Gusztávtól.
  - IX. szám. Emlékbeszéd Csacskó Imre l. tag felett. Pauler Tivádtól.
-

ÉRTEKEZÉSEK
A TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS,

OSZTÁLYTITKÁR.

III. KÖTET. V. SZÁM. 1875.

A STATISTIKA

ÉS A

NEMZETGAZDASÁGTAN KÖZTI VISZONY

A MAI KORBAN.

KONEK SÁNDOR

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1875. június 7-iki ülésén.)

Ára 15 kr.

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia bérházában.)

A STATISTIKA

ÉS A

NEMZETGAZDASÁGTAN KÖZTI VISZONY

A MAI KORBAN.

KONEK SÁNDOR

R. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1875. június 7-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1875.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA,

(Az Akadémia épületében.)

A STATISTIKA ÉS A NEMZETGAZDASÁGTAN KÖZTI VISZONY A MAI KORBAN.

Az államtudományoknak közös tárgyuk, közös feladatuk az emberiség társas viszonyainak akképeni szabályozása, hogy az egyeseknek emberi rendeltetésük megközelítésére irányzott törekvése a közösség magasabb érdekeivel összhangzásba jusson, hogy a létért való küzdelemből, mely valamint a természet összes organicus jelenségeit egyáltalán, úgy különösen az eszes érzéki lények egymáshoz viszonyát jelzi, békés együttlét, az érdekharczból érdekközösség fejlődjék, hogy az ellentétes tendenciák egyeztetése, valamint a társas lét eszélyes berendezése által az egyeseknek úgy mint az egész emberiségnek magasabb tökélyre, emeltebb anyagi és szellemi jólétre, való juthatása bizton és tartósan eszközöltessék.

Természetes tehát, hogy a világesemények folyama, a koronkint uralomra emelkedő u. n. uralkodó eszmék, és az azok behatása alatt módosuló társadalmi viszonyok közvetlenebb befolyást vesznek az államtudományok idomitására, mint a szilárdabb alapon nyugvó, a változó viszonyoktól kevésbé függő egyéb tudományágak bármelyikére.

A kornak iránya, mely soha egyes, bármily nagy szellemeknek, hanem számos világtörténelmi eseményekből keletkező általános eszmemozgalomnak a szüleménye, mindenkor döntő befolyással volt és van mai nap is az államtudományok alakulására; egyes korszakos férfiak, egyes szellemdús írók a szellemmozgatást csak előidézik, az eszmeharczot kezdeményezik, élesztik és határozott irány felé fejlesztik, de az uralkodó kornézetek megállapodása rendesen számtalan tünemények találkozásának productuma.

Az uralkodó nézetek befolyása alul nem vonhatja ki

magát a tanelmélet, akaratlanul is kifejezésre jutnak azok az általános érvényre emelkedő tanelvekben, és minél közelebb rokonságban állanak az államtudományok egyes ágai egymáshoz, annál egyenlőbb modorban ismerhető fel a koriránynak ezen idomító befolyása. A statistika és nemzetgazdaságtan közti viszony is leginkább a koriránynak mindkét tudomány lényeges átalakulására való koronkénti befolyásának homogeneitásából ismerhető fel, mely viszony épen korunk általános tanirányának döntő befolyásánál fogva mai nap jóval bensőbb, mint valaha. A látszólagos ellentétben levő állami és társadalmi érdekeknek közvetítésére, a social problémáknak a felforgó viszonyok helyes felismerése fonalán inductiv módszer segítségével való megoldására irányzott törekvés, mely a statistikát napjainkban épugy jellemzi, mint a nemzetgazdasági tudományt, a két tanszaknak egymásra való utaltságát, egymásnak való kiegészítését jóval inkább tünteti szembe, mint valaha; ezt tüzetesen kimutatni a következő sorok feladata.

A XVII-dik és részben még a XVIII-ik század első felében az állameszme annyira előtérben állott, az államhatalom erélyes kifejlése és az államszervezetnek minél czélszerűbb berendezése annyira túluralommal bírt az akkoron még alig figyelemre méltatott egyéb társadalmi érdekek felett, hogy valamint a gyakorlati élet terén az összes social érdekek az államérdekben felolvadtak, úgy az utóbbi a tanelméletben is a vezéreszme volt, melynek minden egyéb érdek alárendelve lett; az államhatalomnak felszívási hajlama a társas köröknek az államlétben való beleolvadását szülte, ez pedig az államgyámkodás szükségérgzetének, és azzal az államhatalomnak minden társas viszony szabályozásába való közvetlen beavatkozásának jogosultságáról való általános fogalmaknak lön szülője²; miért a statistika, mely önálló tudományként csak e korban jött létre, csak azon volt, hogy az államhatalomnak ez iránybani működését, az államszervezetet, az összes társadalmi körökben mint főmozgató erő nyilvánuló államéletet minél hivebben ecsetelje; a nemzetgazdasági tudomány pedig azon elvek után kutatott, melyek szerint a termelés különböző ágai államtörvényhozásilag leghelyesebben szervezendők, a productiv erők az államigazgatás gondozása mel-

lett legbiztosabban kifejtendők, hogy az államnak, mint összességnek anyagi jóléte minél inkább biztosítva legyen, tehát nem az öncselekvőségnek, hanem az állami behatásnak helyes szervezete volt a termelés azon főtényezője, melyre az akkori nemzetgazdasági rendszerek, mint teszem, a mercantilismus és a physiocratiai rendszer fektetve lettek; és ha a tudomány haladtával az oknyomozó módszer az időtájban kezdett is itt ott ugy a statistika, mint a nemzetgazdaság terén megcsirázani, az előbbeni tudományban csak annak nyomozására szorított, hogy megkíséreltetett az állam jelen állapotainak a múlt állapotokból való fokozatos kifejlését oknyomozólag feltüntetni, és így az államhatalomnak fokenkénti növekvését, az államszervezet idomulását kifejezésre juttatni: a nemzetgazdasági tudományban pedig a pragmaticai módszernek meghonosulása pusztán az államorganismus közgazdasági törvényeinek kinyomozására, de korántsem a social életmozgalom törvényeinek kutatására vezetett. Ez időtájban tehát a statistika és a nemzetgazdasági tudomány közti viszony csak azon közös törekvésben találkozott, hogy az egyik az alapot szolgáltatassa, melyen a másik az államhatalomnak az anyagi javak előállítására, az államjólét gyarapítására irányzott cselekvőségét szabályzó elveket construalhasson, az ebbeli államcselekvőségnek hű feltüntetésével a statistika, az azt szabályzó elvek helyes alkotásával a nemzetgazdaságtan megoldották az akkori időkben szemök előtt lebegett feladatukat.

A XVIII-ik század második felében, előbb még, mint sem a francia forradalom és az azt kísérő rémuralom a social érdekeket tényleges érvényre juttatta, az államgyámkodás aluli kiszabadulás, a társadalmi viszonyoknak tüzetesebb méltatása, főleg a közgazdasági mozzanatoknak az államhatalomtól különvált megfigyelése mind nagyobb tért foglalt, kivált az egyéni szabadság és az iparmozgalom akkori ugyszólván egyedüli honában Angolországban, hol *Hume*, *Ferguson* és *Tucker* mint előhírnökei *Smith* Adámnak, már előkészítették a talajt, melybe ezen epochalis férfiú által felállított és legtöbb tételeiben mai napig is uralkodó szabad ipari rendszernek termékeny magva bevetve lön. A nagy eszmeáramlat, mely a formalis cultussá vált shmithianismusból nem csak szülőföld-

jén, hanem az egész mivelt világban kiindult, egészen egy új iránylatnak, termékeny eszme-mozgalomnak lőn szülője melynek sikerült egy egész századon át a nagy alkotónak szellemi művét kevés változással épen fentartani és a kor kívánalmaihoz idomítva, mint a józan nemzetgazdasági elvek dús tárházát a mai nemzedéknek átörökölni.

Párhuzamosan ezen a nemzetgazdaságtan terén megindult új iránynyal a statistika terén is hason új irány kezdett fejlődni, és ha *Süssmilch*, ki első statistikai vizsgálódásait az emberi élet folyamában felmerülő tünemények megfejtésére használván fel, uttörője lőn a modern statistikának, nem jelenkezik környezve azon dicsfénytől, mely *Smith* Ádám nevét körülözlő, ez onnan van, mert a szerény német theologusnak érdemeit csak a hálásb utókor tudta helyesen méltányolni. *Wappaeus*, *Stein*, *Wagner*, *Mohl*, *Oettingen* megadják napjainkban a korszakalkotó szerény statistikuskának a megérdemlett pályakoszorút, az utóbb nevezett helyesen mondja: wie ein Meteor, leuchtend und einsam erscheint als Begründer einer tieferen Anschauung, kein Staatsmann, kein Handelspolitiker und Nationalökonom, sondern ein schlichter ehrlicher Theologe stb., de ha nem is a német kortársaitól, felismerve lett *Süssmilch*nek új alkotó iránya angol kortársaitól, jelesen *Malthustól*, a népesedési politikának ezen genialis miveltőjétől.

A socialis életköröknek és a népelemnek előtérbe nyomulásával a statistika lénye egyáltalán tetemes változáson ment keresztül; a műiparnak, a kereskedés s forgalomnak, valamint az összes közgazdaságnak nagyobb fejlődése folytán az államérdekek mellett mind nagyobb figyelem a társadalmi érdekekre lőn fordítva, az államintézményeknek a népéletre való kihatása, valamint a social-tüneményeknek az államra való viszhatása a statistikai vizsgálódások kiváló tárgyává lett, miért a közgazdasági állapotok feltüntetésével mind bensőbbé vált a statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony; a statistika a jelen állapotok megismertetése által alapot szolgáltatott a nemzetgazdaságtannak általános elvei construalására, helyes vagy helytelen voltuk feletti meggyőződésnek megszerzésére, míg ez utóbbi a javak fejlődési törvényeivel, a közgazdasági elvekkel

a statistikának biztos mérvet szolgáltatott a talált közgazdasági viszonyok helyes megítélésére.

A francia forradalom, melynek kétség kívül a social érdekeknek nagyobb méltatása köszönhető, azokat csakhamar oly végletes irányba terelte, hogy az állam socialis oldala nem csak előtérbe nyomult, hanem annak politikai oldalát végképen kiszorította; a coordinált társadalmi érdekek az államérdekek fölé kerekedtek, és valamint véres kísérletek tettek a forradalomtól feldult francia állam terén gyakorlati tekintetben, úgy idealis kísérletek folytak a felhevült képzelettől elragadtatott theoria mezején az állameszmének a társadalmi eszmébe való teljes beleolvasztására.

Kihatott az egyaránt a nemzetgazdasági tanra úgy, mint a statistikára, és ha az egyik és másik tanszakra nézve első pillanatban károsoknak látszhattak is ezen ábrándelméletek halvaszülött kinövései, napjaink tapasztalása mutatja, hogy végkövetkezményeikben csak hasznára lettek az egyik és másik tudomány-ág tovább fejlődésének.

Igaz ugyan, hogy a socialtüneményeknek ily praevalens előtérbe nyomulásával az Achenwall-Schlötzer-féle iskolából kiindult statistika eddigi lényéből kiforgatva, hogy az állam helyébe, mely eddig a statistika főtárgyának tekintett, a társadalom, sőt lassankint az egyes egyéniségek léptettek, a mint azok a különböző társas viszonyokban jelenkeznek, és az által a statistika és a nemzetgazdaságtan közti viszony tetemesen megváltoztatva lön, az utóbbi is a felkapott socialismus és communismus felforgató tanai által eddig elfoglalt teréről leszorittatván, és a social tényezőknek összefoglaló tekintetbevétele helyébe az atomistikus felfogás, az individualis érdek hangsúlyoztatása jutván kizárólagos érvényre; de ezen szélsőségek az egyik és másik tanág tovább fejlődésére csak jótékony kihatással voltak.

A társadalmi tüneteknek, főleg a népességi viszonyoknak statistikai megfigyelése, számos, a szabad akarat kifolyásul látszó cselekvényeknek megczáfolhatlan számokban nyilvánuló csodás szabályossága, számos ezelőtt merőben a vakeset szüleménye gyanánt vétetett tüneteményeknek számadatilag bebizonyult bámulatos törvényszerűségének felisme-

résére vezetett. A statistika addigi főczéljának, az államélet lerajzolásának elejtésével és azon magasztosabb feladvány kitűzésével, hogy a statistika hivatva van a társadalmi jelenségekben mutatkozó bámulatos szabályosságot tömegészlelések fonalán határozott kifejezésre juttatni és azon örökműködő törvények felismerését elősegíteni, melyek valamint a természeti úgy a szellemi és erkölcsi világot is mozgatják, a statisztikai vizsgálódási módszer mind tökéletesebben kifejtve lőn, és az inductív bizonyítéki eszköz a bölcseleti, jelesen az erkölcsbölcseleti és társadalmi tudományok tág körében mindinkább meghonosítva lőn.

A nemzetgazdasági tudomány, mely már korábban is kivált Angolhonban, hol a ténykörülmények szorgos megfigyelése, és így a statisztikai módszer gyakorlatilag előbb honosodott meg, mint bármely más culturállamban, az inductio alapján construalta a nemzeti vagyon fejlődési törvényeit, ez uton tovább haladva a Smith Ádámtól hagyományozott elméletet mindinkább a socialis viszonyok természete és igényei szerint tovább kifejtette, azt helylyel közzel kiigazította, a körülmények szerint javította, és így a statistikában eszközt nyert számos tanelvnek a social tünemények követelményei szerinti átídomítására, új világnézetek alkotására.

Minden tulzásnak azon egy jó oldala van, hogy magában hordja a correctivumot; a tulhajtott actio önkényt szüli a reactiot, mely azt mérsékli és józan mértékre visszavezeti, a szélsőségek tusájában compromissum jó létre, a végletek közvetítésére irányzott törekvések rendesen az igazság kiderítésére vezetnek. Így történt az ama szélső social áramlatokkal is, melyek a mult század vége óta mind a tanelméletben, mind a gyakorlati életben mutatkoztak.

Az államlétnek teljes negatiója, mely a statistika terén lassankint oda vezetett, hogy ez eleinte mint a számokban kifejezhető társadalmi tények és azokat szülő törvényeknek tana, utóbb pedig mint merő inductív módszer és tömegvizsgálódási eszköz tekintetett bármely typicus tünemény észlelésére, a nemzetgazdaságtan terén pedig az u. n. manchesterismust, a *laisserpasser*-féle mindent magára hagyás elvét általános

uralomra juttatta, napjainkban helyesebb felfogásnak kezd tért engedni.

Napjainkban általán felismertetik, hogy a társadalmi viszonyokat nem lehet, nem szabad kiszakasztani azon szer- ves összefüggésből, melyben az államléttel kapcsolatosan jelenkeznek; felismertetik, hogy a társas körök érdekei nem jöhetnek elvontan az államlétről egyoldalulag külön tekintetbe, felismertetik, hogy az államnak életkörei nem vágják át a társadalomnak életköreit, hanem azokat fedik, kiegészítik s fejlesztve ápolják; igenis, napjainkban általán felismertetik, hogy a legfontosabb társadalmi feladványok, mint például a munkások kérdése, a közvagyon arányos eloszlásának kérdése és annyi egyéb social problémák csak az államműködésnek kellő számbavételével, a külön érdekeknek az állam közérde- kével összefoglaló méltatása mellett oldhatók meg sikertigérő módon.

Ezen felismerés folytán a statistika, mely a társadalmi iránynak tulzott felölelésével az államtudományok teréről egy- ideig végkép leszorított, azok közt a mai korban újra fog- lal helyet, korunk legjelesebb statistikusai arra való jogosult- ságát készségesen ismerik el, Wappaeus, Heuschling, Kolb, Engel, Oettingen épugy, mint az államtudományok egyik co- rypphaeusa Mohl, Roscher, Stein s mások az egyideig tőle meg- tagadott államtudományi jellegnek kivivása mellett harczol- nak, és ha elismerik is, hogy a statistika tágabb értelemben, lehetne mondani gyakorlati szempontból, mint általános mód- szer jelenkezik valamennyi az induction nyugvó tudománynak szolgálatában, másfelől nem tagadják meg tőle mint külön ál- lamtudományi tanszagnak azon önálló, sajátlagos ismervét, mely szerint hivatva van a népek és államok életét minden egyes jelenségeikben megfigyelni, számadatilag felfogni, és okilagos összefüggésükben taglalólag fejtegetni.

A statistika ennélfogva mai nap, ha mint külön állam- tudomány a többi testvértanok sorában autonom állását fenn akarja tartani, már létjogának biztosítása szempontjából is kell, hogy mindazon társadalmi mozzanatokat felölelje, melyek képesek az összes államcselekvőséget számokban feltüntetni, kell, hogy a közgazdasági állapotokat, és az összes culturalis

életviszonyokat, azoknak fejlődését, és a fejlődést előidéző törvények uralmát kifejezésre juttassa. Ezen feladvány fonalán a statistika a mai kor szellemében mint külön államtudomány felfogva, jóval közelebb áll a nemzetgazdasági tudományhoz mint valaha; a közgazdasági fejlődésnek, szemben az uralkodó nemzetgazdasági eszmékkel és tanelvekkkel az egyes culturállamokban való hű feltüntetésében a nemzetgazdasági tudomány tanállitmányainak époly kedves igazolványát, mit megbecsülhetlen szabályozóját nyeri, a statistika egyrészt szolgáltatja az anyagot legtöbb social kérdés sikeres megfejtésére, másrészt próbaköül szolgál a megfejtési kísérletek belértékének megvizsgálására.

Másrészt a nemzetgazdaságtudomány mai nap, ha nem akar egyoldalulag akár a Smithianismus, akár a manchester iskola elveinek kizárólag hódolni, hanem Stuart Mill példájára a socialis és ethikai mozzanat kellőbb méltánylásával és az újabb kor írói példájára méltatva az államnak a közgazdasági életre a közérdek szempontjából igazolt közvetlenebb befolyását, méltatva a közgazdasági jelenségeknek a moral, a jog és a politikához való szorosabb viszonyát, a rideg hasznosság mellett a humanismus elveit kívánja érvényre juttatni, kell, hogy a statistikára támaszkodjék, mert az szolgáltatja mindezen társadalmi állapotokra a tájékoztató vezérfonalt, egyedül abból és annak segélyével győződhetik meg az egyoldalú, félszeg irányoknak a társadalomra való káros kihatásáról.

Legtöbb társadalmi és köz- vagy államgazdászati kérdésre helyesen csak a statistika felelhet, ezt fényesen megmutatja dr. *Engel* egyik legújabb czikke a porosz statistikai hivatal hirneves folyóiratában. Számokkal senki nem tud oly genialis módon, de egyszersmind a valóságot oly hiven vizsatukröztető módonban és oly szakalaposan báni, mint *Engel*, kinek keze alatt a számok élő alakokká domborodnak ki, a társadalmi háztartásnak nyílt könyvévé válnak; ha valami képes a statistika és nemzetgazdaságtan közt korunkban fenforgó viszonyt kézzelfoghatólag feltüntetni, bizonyosan *Engel*nek dolgozatai azok, melyeket épügy statistikai mint nemzetgazdasági értekezésnek lehet venni, jelesen azon előbb

hivatolt czikk, mely a nevezett folyóirat e. i. első füzetében következő czim alatt jelen meg: die Klassen- und klassificirte Einkommensteuer und die Einkommensvertheilung im preussischen Staat in den Jahren 1852 bis 1875.

Ezen ritka becsü értekezés, mely a leggenialisabb gondolatoknak épügy mint biztos számadatoknak mozaikszerű műve, époly kiváló statistikai mint nemzetgazdasági értékkel bír; benne a legfontosabb social kérdésekre számokon nyugvó határozott feletet adatik, és bő anyag szolgáltatik az adóügy, név szerint a direct megadóztatás sokat vitatott kérdésének megoldásához. Poroszbirodalomban t. i. az 1873. május 25. kelt és a legislativában mind keletkezésekor, mind utóbb heves vitatkozás tárgyául szolgált törvény az előbb több porosz városban fenállott malom és husvágási adónak végképeni elejtésével, az osztály- és osztályozott jövedelemadót egészen új alapra fektette. Engel tehát ezen lényeges adóreformnak már addig is tapasztalt és számokban kifejezhető hatását állítja szem elé, szokott alapossága és rendszeres eljárás módja szerint három kérdést vet fel, melyre a dus statistikai anyag combinativ felhasználásával felel t. i. miképen van a jövedelem illetőleg a vagyonosság a porosz államban eloszolva, mely néposztályok viszik kiválóan az adóterhet, és mely jövedelemnek gyarapodtak az utolsó husz éven át gyorsabban, a nagy vagy a kis jövedelmek-e?

Előrebocsátván az előbbi törvényhozásnak a fenidézett új törvény általi módosításának világos fejtegetését: a második fejezetben a reformnak hatását tárgyalja, nem csak számokban fejezván ki az újabb adóketetésnek 1873—1875-ben mutatkozó eredményét, hanem az országgyűlési tárgyalás alkalmával az egyes szónokok által tett megjegyzéseket is híven regesztrálván, számokban törekszik kimutatni, mennyiben alaposok az ellenvetések, főleg mennyiben indokolt a nyugati vagyis a rajna-tartományokbeli képviselőknek sürően hangoztatott abbeli panasza, hogy ezen tartományok az új adóztatási eljárás folytán súlyosabban vannak érintve, mint a porosz keleti tartományok. Bármennyire is érdekesek a számeredmények, melyek e részben felhozatnak, bármennyire figyelemre méltó Engelnek azok feltüntetésében való

eljárási óvatossága, szorgosan szétválasztván azt, mi a még szokatlan új kivetésnek eredménye, mi pedig a reformnak valóságos szüleménye, tehát a felforgó állapotoknak állandó signaturája, nem tekintem feladatomnak a talált eredményeket reproducálni, jelen értekezésemnek nem lévén célja, a szóban forgó értekezést tartalmilag megismertetni, hanem arra csak annyiban reflectálni, a mennyiben legvilágosabban mutatja, mily közel viszonyban áll mai nap a statistika a nemzetgazdaságtanhoz; de még sem tehetem, hogy legalább azon számeredményeket ne mutassam be, melyek nem csak Poroszországra nézve, hanem általán véve kiváló érdekel bírnak.

Azon fejezetben, mely megvizsgálja, hogy ki viseli leginkább az osztály- és jövedelemadó terhét, oly adatok közöl-
tetnek, melyek általános érdekeltséget képesek kelteni, miért is azokból a legérdekesebbeket kiszemelve itt közöljük; a vég-
eredmény az, hogy az osztályadó évről évre csekélyebb mérv-
ben az igazán szűkölködő vagy csak kevésbé vagyonosok által viseltetik, mint a módosabb lakók által; így az 1875-ik évi kivetés szerint az osztályadó fizetésére 4.850,791 egyén volt köteles, míg 6.582,066 részint mivel évi 140 tallérnál kisebb jövedelemmel bírnak, vagy mint katonák, vagy 16 éven alu-
liak osztályadómentesek; az adóösszeg 14.₈ mill. tallérban lévén megállapítva, egy-egy adózóra átlag 3 tallér esik, de tekintve az adózók jövedelmét, mely 1325.₄ mill. tallerra megy, csak egy százalék az átlagos adójutalék, de az is a 12 fokozat szerint, mely szerint az osztályadó kivettetik, aként változik, hogy a legsóbb fokon csak 0.₅₆ % -ot tesz, a 2-ik fo-
kon 0.₇₇, a 3-ikban 1.₂₃ s így tovább egész a 12-ikig, hol 2.₅₂ % a jutalék, úgy hogy valóságos progressiv adó természe-
tével bír; még világosabban tűnik ki ezen különbség, ha az adóköteleseket két csoportra osztva, megmutatjuk, mennyi-
vel vesznek részt az adózók létszámában, és mennyivel az adófizetésben; volt:

		összes jöved. fizet. adóösszeg			
		egyen	%	tallér	tallér
140 egész	400 tall. évi jöved.	4.207,163	86. ₇	951. ₇ mill.	7. ₄₄ mill. 50. ₃ %
400 »	1000 » » »	643,628	13. ₃	374. ₂ »	7. ₃₈ » 49. ₈ »
együtt		4.850,791		1.325. ₀	14. ₈₃ mill.

az egész 400 tallérig való jövedelemmel bírók tehát több, mint $\frac{5}{6}$ -át teszik az adózóknak, míg a fizetendő adóhoz alig járulnak többel mint az egész összeg felerészével, miből már világos, hogy ehhez leginkább a 400 tallérnál nagyobb évi jövedelemmel bírók járulnak.

Jóval érdekesebbek a jövedelemadó körüli tapasztalások. Az összes ez adó alatti jövedelem 343.573,900 tallérval van felvéve, mely 139,556 adóköteles közt megoszlik, úgy hogy minden egyes adókötelesre 2,461 tallérnyi átlagos jövedelem és 68.₅ tallérnyi átlagos évi adójutalék esik, vagyis 2.₈ %; de a jövedelemadó még inkább mint az osztályadó jóval nagyobb mérvben a gazdagabb lakókra sulyosodik, mi következő összeállításból tűnik ki, melyből egyszersmind az is kiviláglik, hogy a crösusféle vagyon-concentratio a Porosz birodalomban nagyon szorványos tünemény és a milliós jövedelműek még csak gyéren képviselvek, holott a vagyonos középosztály, főleg egész évi 3,000 tallérig érő jövedelemmel elég jelentékeny jutalékot szolgáltat, így volt :

				egyen	összes jöv.	fejenkinti	fejenkinti
						átlag. jö-	átlag. adó-
						vedelem	összeg
jövedelem				tallér	tallér	tallér	tallér
több mint	1,000—	1,600	tall.	79,464	98.305,300	1,237	34
»	»	1,600—	3.200	»	41,366	89.809,200	2,171
»	»	3,200—	6400	»	12,305	52.654 000	4,279
»	»	6,400—	12,000	»	4,030	33 784,400	8,283
»	»	12,000—	24,000	»	1,655	27.353,000	16,527
»	»	24,000—	48,000	»	513	16.636,000	32,428
»	»	48,000—	100,000	»	163	10.692,000	65,595
»	»	100,000—	220,000	»	39	5.370,000	137,692
»	»	220.000—	1.700,000	»	21	8.970,000	427,142
együtt				139,556	343.573,900	átl. 2,461	átlag 68. ₁

ebből felette tanulságos következtetések vonhatók le, egy futó pillanat a táblára mutatja már, hogy Poroszbirodalomban úgy mint másutt is a nép, tekintve az évi egyenkinti jövedelem nagyságát, valóságos gula alakját ölti, a gulának alsó legszélesebb talapját a kevés vagyonnal bírók nagy tömege, annak keskeny legmagasabb csúcsát csak néhány boldog halandó képezi, és igen helyesen jegyzi meg Engel, hogy idővel a ter-

melési viszonyoknak megváltoztatása az alapot arányosabb viszonyba hozhatja ugyan a csúchoz, de azért mégis a gulának formája mindenkor meg fog maradni, mert az emberek észbeli tehetségük s szellemi műveltségük szerint sorozva is szintén pyramidális alakot tüntetnek fel, a szellem pedig az ismereteknek, a tudatnak eszköze; az pedig a vagyonnak főforrása; szellemé az uralom.

Habár első pillanatra az látszanék, hogy mivel az osztályadó fejében kivetett adóösszeg jóval nagyobb mint a jövedelemadóé, t. i. 14.₈ mill. tallér 9.₅ mill. tallér irányában, az ezer tallérnál kevesebb jövedelemmel bírók nagyobb mérvben vannak terhelve, mint az ezere fölül jövedelemmel bírók; de ez csak látszólag van úgy, mert az osztályadóösszeg 4.850,791, a jövedelemadóé ellenben csak 139,556 egyén közt oszlik meg, tehát az előbbi csak 3, az utóbbi 68.₃ tallért eredményez fejenkénti osztalékul, és mindenesetre az újabb reform helyessége mellett szól, hogy egyrészt a jövedelemadónak fejenkénti jutaléka alig nagyobb mint volt 20 év előtt, másrészt hogy az osztályadó, ha több polgárra is kiterjed mint ezelőtt, de másrészt annyiaval több most az adómentes mint azelőtt, mert az adókimutatások szerint van :

jövedelemadó köteles	a népességnek
a hozzátartozókkal együtt	550,314 2. ₃ %-ja
osztályadó köteles!	4.850,791
ezekhez tartozók	12,542,607
adómentesek	6.582,066
összesen :	24.525,778

Hogy pedig a jövedelemadó is aránylag inkább a magasabb mint csekélyebb jövedelmű néposztályok által viseltetik, onnan tetszik ki, hogy az ezer egész 3,200 tallér jövedelemmel bírók az összes jövedelemadóköteleseknek 86.₅%-át képezik, ellenben az adóösszegben csak 54.₅%-al vesznek részt, míg a 3,200 tallért meghaladó jövedelemmel bírók, kik az összes adóköteleseknek csak 13.₅%-át teszik, az adóösszegben 45.₅%-al vesznek részt.

Mennyivel nagyobb *Britanniában* az összpontosított vagyontömeg mint *Poroszbirodalomban* és mennyivel nagyobb a britt népnek úgy összes, mint fejenkénti átlagos évi jövedelme,

következő párhuzamból tűnik ki; az összes egy évi jövedelem a britt népnél 8,141 millió forintra, a porosz népé ellenben csak 3,688 millió forintra becsültetik, az évi 1,000 frtnál nagyobb jövedelmet élvezők száma Britanniában 1.262,000-re rug 4,081 mill. forint összes és fejenként átlagos 3,234 frt évi jövedelemmel, míg Poroszhonban a 600 frtnál magasabb jövedelmet élvezők száma csak 783,184-re rug, évi összes 1,075 millió forint, és fejenként átlagos 1,372 frt évi jövedelemmel, úgy hogy a brit gazdagabb osztályuak fejenkénti jövedelme átlagban két és egy-harmaddal nagyobb mint a vagyonos porosz polgároké.

Felette tanulságos azon bő adatanyag, melyet Engel a jövedelemnek az egyes kormánykerületekre való eloszlásának feltüntetésére több, a szerzőnek ismert ritka statisztikai ügyességével szerkeztett táblázatban feldolgoz; szembeszökővé válik azokból, hogy mely porosz tartomány, mely vidék tekinthető vagyonosnak, mely nem; hol fordul elő az össztömegült nagy vagyon mellett a középvagyonodás, hol mutatkoznak ellenben hézagok és nem közvetített végletek; egy futó pillantás a táblázat egyes hasábjaira elégséges, hogy az egyes kerületek vagyonodási viszonyairól helyes fogalom szereztessék, az illető hasábnak folytonossága vagy szakadozottsága, a legalsóbb jövedelmi fokról a legfelsőbb fokozatig vezető számsorozatnak vékonyabb vagy vastagabb csúcsosodása hű tükre a vagyoneeloszlásnak, és itt is mint mindenütt a birodalmi főváros Berlinnek, meg mindazon kerületeknek tulnyomozása észlelhető, melyek az iparos városoknak, a kereskedés és forgalomnak fő székei, holott a kizárólag vagy tulnyomó agronom jellegű vidékek kevés adókötelest és még kevesebb gazdag polgárokat képesek felmutatni. Gumbinnen, Köslin, Bromberg, Erfurt, Minden stb. azon kerületek, melyekben a vagyonosb elem oly gyéren van képviselve, hogy az elemi csapások szülte nyomor könnyen nagy mérveket ölthet, mely a lakók tökeereje által alig lenne enyhíthető, midőn ellenben Arnsberg, és a rajnai iparoság gyupontja Düsseldorf, mint a legvagyonosabb vidékek magasulnak ki, az utóbbiban Poroszország leggazdagabb polgára találtatván, 2. millió forintot meghaladó évi jövedelemmel; ezen táblázatokban foglalt adatkészlet, mely az egyes

vidékek vagyonszága iránt előbb keringett nézeteket sok tekintetben helyreigazít, mint például a gazdag westfali arisztocrácia miatt rendesen a legvagyonosabb kerületek egyikének tartatott münsteri, vagy a trieri és koblenzi kerületet illetőleg, egyuttal legbiztosabb közeg az újabb adóreform helyes vagy helytelen voltának, valamint az adókievetés ellen felmerült panaszok jogosult vagy alaptalan voltának megítélésére, azért e rész bármily érdekes a porosz legislatióra és a porosz kormányra nézve, általános érdekekkel csak annyiban bír, a mennyiben a szellemi szerző azokból általános érdekeltiségi következtetéseket levon, melyekre magok az adólajstromok reá utalnak, és abban pontosulnak össze, hogy mi sem képes az egyesek jövedelmét inkább gyarapítani, mint az emberi nemnek minden irányban való tökélyesbülése; a porosz kormánykerületeknek adólajstromai szövege bizonyítja annak, hogy a hol a gyermeknevelés anyagi szellemi tekintetben elhanyagolva van, a hol a közoktatás hézagos, a hol a közegészségügy sok kívánni valót enged, ott a munka, mely pedig forrása minden jövedelemnek, nem juthat magas bérehez, a nélkül pedig a legnagyobb erőfeszítés mellett még az ernyedetlen munka sem jövedelmezhet, tökegyűjtésre nem vezethet. E részben még általános érdekeltiségi azon eredmény, melyet Engel, tekintve a porosz birodalmi összjövedelemnek alapított és nem fundált részét, calculus útján nyert, és mely szerint az egész jövedelemnek csak 22 százaléka fundáltnak, ellenben 78% nem fundáltnak tekinthető.

Kétségekivül legérdekesebb része a szóban forgó értekezésnek azon utolsó fejezete, melyben a szerző statisztikai alapon vizsgálódás alá veszi, hogy melyik jövedelemnem szaporodott meg leggyorsabban az utolsó évtizedek alatt úgy az egész porosz birodalomban, mint jelesen annak irányában maga Berlin városában. Ez oly tárgy, mely roppant nagy nemzet- és államgazdasági fontossággal bír, főleg szemközt azon újabbkori nemzetgazdaságirók tanállítmányaikkal, kik mint Held, Brentano, Schönberg, Nasse, Scheel, Hildebrand, Schmoller, Wagner Adolf stb. socialistikus irányuknál fogva gunyosan tanszéki socialismus párthiveinek szoktak kereszteltetni, és kik közé kétségekivül maga *Engel* is sorakozik.

Azon megdönthetlen igazságnál fogva, hogy a munka csak akkor és ott jövedelmezhet kellőleg, és csak akkor és ott képes hozadékából az államot illető részt adófejében könnyűszerrel átengedni, ha és a hol neki a szükséges tőke készségesen áll rendelkezésre, felette fontos megvizsgálni, vajjon a tőke és vagyon aránytalan eloszlása folytán csakugyan áll-e a tőkének egyesek kezében való összehalmozása útjában a munkának, és mutatkozik-e valóban a tőke monopolizálására való hajlam azon magasabb progressióban, mely napjainkban állítólag az összpontosított nagyobb jövedelmek fokozatos gyarapodására észlelhető szemben a jóval mérsékeltebb arányban szaporodó kisebb jövedelemmel.

A mit a fennidézett újabbkori nemzetgazdaságírók leggyakrabban pusztá sejtelem vagy legelebb csak egy-egy országról szerzett tapasztalatok fonalán elméletileg állítanak, hogy t. i. a nagyobb tőkék, vagyis a magasabb évi jövedelem felettébb magasabb arányban szaporodnék, mint a kisebb jövedelem, hogy a felszívódási hajlam és a tőkeconcentratio körünk egyik iránya, hogy végre a közép vagyonos osztályoknak a vagyontalanok sorából való ujonczozás általi relativ gyarapodása iránt nem igen mutatkozik erős tendentia, azt Engel Poroszországra nézve számadatilag bebizonyítja.

A jeles szerkezetű táblázatokban genialis módon csoportosított adatkészletből elég csak a végeredményeket idézni, melyek a bizonyított ténykörülmenyeket világosan szöktetik szembe. Egészben és nagyjából az 1000 tallért meghaladó évi jövedelem 1852—73-ig majd kétszer gyorsabb arányban szaporodott, mint az ezer talléron aluli jövedelem, és ez utóbbinál is felette nagy különbség van a 400 talléron aluli és felüli jövedelem közt, emez jóval magasabb arányban gyarapodott mint amaz, és tekintve az egyes korszakokat, azon észlelet mutatkozik, hogy a legkisebb jövedelem növekedésére legkedvezőbb volt az 1860—65-ig terjedő időkör, ellenben legkedvezőtlenebb az 1870—1873-ki időszak, mely megfordítva annál kedvezőbb volt a nagyobb jövedelem rendkívüli gyors emelkedésére, mi teljes összhangzásban van az utóbbi éveknek szédelgő jellegével; ez már az abszolút számok-

ból is kitünik; így évi 24—52,000 tallérnyi jövedelemmel 1852-ben csak 80, 1870-ben 236 és 1873-ban 461 személy birt; 52,000—100,000 tallér jövedelemmel 1852-ben csak 19, ellenben 1873-ban már 108 porosz lakó birt; és míg az osztályadó-kötelesek, vagyis ezer tallérnál kisebb jövedelmű lakók számaránya 1852—1873-ig úgy növekedett, hogy minden 1000 adókötelesre 1873-ban 1240 jött, a jövedelem-adókötelesek számviszonya ugyanazon időközben minden 1000-ról 2257-re növekedett, és még tisztábban jut kifejezésre ezen gyarapodási arányviszony, ha az egyenlőtlen törvényhozásból származó különbözetek helyreigazítása után, mint Engel azt calculus útján teszi, az 1000—52,000 tallérig menő évi jövedelem növekvése hat külön csoport szerint vétetik vizsgálóra és azzal párhuzamba tétetik a Berlin városában az általános aránynál még erősebb tempóban mutatkozó nagy jövedelmi gyarapodás.

Igy 1853—1875-ig az egész poroszországi népesség 1000 lélekről 1708-ra, Berlin városáé pedig 1956 lélekre gyarapodott. Ellenben az adóköteleseké minden 1000 lélekről emelkedett:

	Poroszorszá- gban általán	Berlin városá- ban
az 1,000— 1,600 tall. jöved. birók közt	2,102 lélekre	2,122 lélekre
» 1,600— 3,200 » » » » »	2,323 »	3,067 »
» 3,200— 6,000 » » » » »	2,539 »	3,733 »
» 6,000—12,000 » » » » »	3,248 »	4,098 »
» 12,000—24,000 » » » » »	4,706 »	7,306 »
» 24,000—52,000 » » » » »	5,763 »	9,941 »

ebből világosan tűnik ki, hogy mind Poroszországban, mind különösen Berlin városában az adókötelesek főszékhelyén, a magasabb jövedelem után adót fizetők számaránya jóval gyorsabb mérvben emelkedett, mint a csekélyebb jövedelem után megadóztatott egyéneké; még szembezőköbb a 200,000 tallérnál nagyobb jövedelmet élvezők gyors emelkedése, mert azoknak számaránya az egész országban 1852—73-ig 1000-ról 22,000-re emelkedett, és érdekes Berlin városára nézve a legutóbbi évek eredménye; az 1872—75-ig terjedő időközben világosan felismerhető a tőzsdei, építkezési és egyéb vál-

lalkozási szédelgéseknék döntő befolyása; az első három évben a jövedelemadó-kötelesek folytonos számnövekvésével egyaránt emelkedik a kivetett adóösszeg, míg az utolsó 1875-dik évben már a beállott reactionak visszahatása észrevehető; ez évben az adóösszeg alig emelkedik a korábbi évhez képest és semmiképen nem nő oly arányban mint az adókötelesek létszáma, így Berlin városában volt:

	adóköteles	az előbbi évhez képest több	adóösszeg tallér	az előbbi évhez képest több
1872.	16,499	971	1.423,600	159,300
1873.	18,919	2,420	1.775,700	352,100
1874.	21,970	3,051	2.088,300	312,600
1875.	22,871	901	2.096,300	8,000

A különböző időszakokban mind az ezer talléron aluli, mind az azt meghaladó jövedelemnek növekvésében mutatkozó relativ különbözetek méltatására legyen még szabad a közlött adatkincsből még következő párhuzamot bemutatni, növekedett egész Poroszthonban;

	1852—55	1855—60	1860—65	1865—70	1870—73
az 1000 talléron aluli					
jövedelem . .	4.4 ⁰ / ₀ -al	6.3 ⁰ / ₀ -al	7.2 ⁰ / ₀ -al	5.5 ⁰ / ₀ -al	0.6 ⁰ / ₀ -al
az 1000 talléron felüli					
jövedelem . . .	15.0 »	22.7 »	22.3 »	32.8 »	32.9 »

A közbvagyon összepontosulásának, illetőleg annak aránytalan eloszlásának nagy hordereje az összes társadalmi viszonyokra nézve még azon körülménynél fogva is tetemesen fokozódik, hogy vele egyuttal a magasabb miveltségnek, tehát a szellemi hatalomnak is hason concentratiója karöltve jár, mert a szélesebb vagyon belterjesb miveltséget tesz lehetővé, mely megint a vagyonbeli tulsulyozást növeli, úgy hogy az egyiknek aránytalan növekvése, a másiknak szintoly aránytalan gyarapodását okozza; a vagyonmonopoliummal tehát rendesen a magasabb szellem monopoliuma van egybekötve; mit Engel következő számadati párhuzammal kézzel foghatólag bebizonyít. A 10-ik évet meghaladott összes porosz filakók közt az 1871. végén mutatkozott szellem-culturai

arányviszony csaknem teljesen összevág az adólajstromok szerint mutatkozó vagyon- és jövedelmi arányviszonynyal, így számíttatott:

	egyen	%			
magasabb műveltségű	93,000	1. ₀₂	1,000 tall. nagyobb jöved.		1.2%
középszerű »	193,060	2. ₁₂	400—1,000 tall.	»	5.6 »
elemiskolai »	7.885,423	86. ₇₀	140— 400 »	»	36.4 »
analfabeti	923,274	10. ₁₅	140-nél kevesebb	»	56.8 »

tehát a 96.₈ %-knak, mely a csak elementaris vagy éppen semmiféle iskolai képzettséggel bírókra esik, megfelel a vagyontalanok és csekély vagyonuakra eső 93.₂ %, nem mutat-e ez evidens módon azon összefüggésre, mely a vagyonbeli és a kulturális állapot közt létezik, és nem szolgáltatja-e ezen egy észlelet magában is a kulcsot, hogy miként lehet legbiztosabban és miként kell okvetlenül a vagyon aránytalan eloszlásából eredő social bajt orvosolni. A népoktatás általánosításával, a néptanodák javításával a szellemi kincseknek, és azokkal egyidejűleg a közvagyonnak is egyenlőbb eloszlása jóval biztosabban lesz elérhető, mint bármiféle hangzatos social tanok még oly zajos hirdetésével.

Kétségtől kivül a theoria úgy mint a gyakorlati élet egyaránt és pedig mintegy ösztönszerűleg érzik a vagyonnak egyenlőtlen szaporodásából fenyegetőző társadalmi veszélyt; érzik szükségét annak, hogy a vagyonnak arányos eloszlását gátló akadályok elhárítandók; de a tervek jobbára csak oly eszközök ajánlására szorítkoznak, melyek, mint például az örököségi jog megszorítása, magas örökségi adó kiszabása, a jövedelemnek progressiv megadóztatása, termelési szövetkezések, a munkásoknak a vállalati nyereségben való részesítése stb. egyedül csak a vagyonnak egyesek kezébe való tulságos összhalmazását megnehezíteni, de nem egyszersmind annak organicus módon való egyformább eloszlását ténylegesen eszközölni képesek.

Vajjon az ipar, kereskedelmi és általános keresetmozgalmi szabadság már magában véve képes-e a közvagyon és jövedelemnek aránytalan eloszlásából eredhető social bajokat orvosolni; vajjon elégséges-e arra a *laissez faire, laissez aller*

féle theoria, vagy nem szükséges-e, hogy e célra az államhatalomtól induljanak ki az összes közgazdasági állapotokra kiható intézkedések; arra csak ott és akkor lehet bizton felelni, a hol és a mikor statistikai alapon ismeretes: hogy mi csoda arányban szaporodik a nemzet vagyona, és a nemzet közjövedelme; ezen szaporodási viszonynak feltüntetése ép oly értelemben statistikai mivelet, szolgáltatván a concret jelen állapotoknak hű képét, mely akár a létező törvényhozás reformjának szükségességét, akár a történt reformnak üdvös vagy kártékony kihatását engedi felismerni; a mint másfelől teljes joggal nemzetgazdasági dolgozatnak jellemezhető, a nemzetvagyonnal összefüggésben levő bármely social kérdésnek és annak megoldására törekvő törvényhozási intézkedéseknek komoly és elfogulatlan közgazdasági megvitatása a fenforgó real viszonyoknak alapos ismerete nélkül alig levén képzelhető.

És így Engelnek csak vázlatos fővonásokban megismertetett legújabb dolgozatának fonalán végre is oda jutottam, a honnan jelen értekezésem kezdetén kiindultam, t. i. szem elé van állítva, hogy mennyivel közelebb áll mai nap a statistika a nemzetgazdasági tudományhoz mint valaha, hogy mennyire hivatva van az egyik a másiknak kezére játszani, hogy mennyire kell az egyik és másiknak is közreműködnie arra, hogy a legfontosabb állami és társadalmi kérdések szerencsésen megfejtessenek; és értekezésem végén még csak azon egy ohajtásom van, vajha a magyar pénzügyministerium is gondoskodnék arról, hogy most, midőn összes adóügyünk lényeges reformon megy keresztül, az újabb adónemek kivétele alkalmával önkényt színre kerülő adatok époly pontosan és lelkszerűen összegyűjtessenek, mint ez Poroszországban történik, hogy így a bő adatkészletből ki lehessen deríteni, mily mértékben oszlik meg a magyar nemzet vagyona, mily arányban szaporodik az és a nemzetgazdaságtan mely elvei alkalmazandók nálunk, hogy az ugy is arányosabban mint másutt eloszló közvagyonnak egyforma szétozlása még inkább éressék el, és azzal a módosabb középosztályoknak biztosított vagyon- és jövedelem- állapota mind megnyugtatóbb alakot öltön.

Azon nemzetgazdasági írók, kik e tudományág egyik-másik tárgyával tüzetesen és behatóbban foglalkoznak, leginkább érzik szükségét annak, hogy a statistika és nemzetgazdaság egymással elválhatlan, szerves kapcsolatba hozassanak. Ezt senki sem fejtette ki helyessebben és praegnansabb mérvben, mint az árelmélet terén jó hírnevű giesseni tanár *Laspeyres*, ki egyik legujabban e tárgyra vonatkozólag megjelent röpiratában: »Die Katheder Socialisten und die statistischen Congresse« a nemzetgazdaságtan tanárait és szakmivelőit arra figyelmezteti, hogy a legközelebbi, hazánk fővárosában tartandó nemzetközi statistikai Congressuson a szükséges lépések tétessenek meg egy *nemzetgazdasági statistika*, illetőleg egy *statistikai nemzetgazdaság* alkotására; miért röpiratának fennidézett címéhez hozzá teszi: Gedanken zur Begründung einer natinalökonomischen Statistik und einer statistischen Nationalökonomie.*)

Első pillanatra ez szójátéknak látszik, de a szerző szellemes fejtegetése fonalán azon meggyőződésre jutunk, hogy a kettő közt lényeges különbség forog fenn, hogy az egyik és másik is nemcsak teljes létjogosultsággal bír, hanem mindkettőnek megállapítása a nemzetgazdasági tudomány érdekében csakugyan szükséges is.

Nemzetgazdasági statistika alatt *Laspeyres* azon statistikai műveletet érti, mely a social állapotok helyes felismerésére szükséges alapról gondoskodik, és e tekintetben a szerző a nemzetgazdaság tanárait és szaktudósait felszólítja, hogy támaszkodva a gyakorlati statitikusokra, egyesüljenek a megkívánt számadatok gyűjtésére, valamint a fennlevő adatanyag megrostálására és feldolgozására.

Számos, igen érdekes példákkal illusztrálja a szerző, hogy mily bő és mily sokféle adatok szükségesek, hogy csak az árelmélet terén felmerülő fontos kérdések megnyugtatólag megoldassanak; megmutatja, hogy az egyes javak árainak, a koronkinti kamatláb, a munkabér és egyebeknek pon-

---

*) Megjelent e cikk a *Holtzendorf* és *Oncken* szerkesztése alatti »Deutsche Zeit- und Streitfragen« című folyóiratnak negyedik évfolyamában, jelesen annak csak a legutóbbi időben kiadott füzetében.

tos feljegyzése nem csak évtizedeken, hanem századokon át folytatandó, hogy valamely tantételnek helyes vagy helytelen volta inductiv módon bebizonyítható legyen; egy flagrans példa erre következő combinatióban kínálkozik: az, hogy a cultur haladásával a gabnaárakban való hullámzások évről évre csekélyebbek lesznek, deductiv módon elég plausibilis érvekkel bebizonyítható; de hogy az inductio útján is kétségen kívül helyeztessék, főleg miután némelyek épen statistikai alapon törekedtek az ellenkezőt kisütni, arra több századra visszamenő adatok kellenek, és ilyenek Angol- meg Franciaországról kínálkoznak is, és e két ország adatai után már most minden kétségen felül áll a fennebbi tantétel helyessége, mert az ingadozás százalékokban kifejezve volt:

	Angolországban	Franciaországban
1401—1500	48. ₀	66. ₉
1501—1600	37. ₈	38. ₈
1601—1700	17. ₁	21. ₀
1701—1800	16. ₆	19. ₆
1801—1870	13. ₂	13. ₉

tehát századról századra csekélyebb volt az ároscillatio, és jóval egyenletesebb arányban a sokkal korábban fejlett közgazdasági viszonyokkal birt Angolországban, mint Franciaországban; ily statistikai apparatus mellett bizton levezethetők a nagy számokon nyugvó következtetések.

Egy másik példa arra, mily terjedt vizsgálódások szükségesek, hogy még a legegyszerűbb tünetmények kellőleg megmagyaráztassanak, következő combinatióban rejlik: ha valamely árunak ára bizonyos helyen, vagy bizonyos időszakban, péld. január hóban, rendkívüli mérvben emelkedik vagy alászáll, és ha meg akarjuk tudni, hogy ezen fluctuatio a dolog természetében fekszik-e, vagy nem-e szüleménye valamely mesterséges speculationnak, nem kell-e tudnunk, hogy milyen azon árunak a rendes mozgalma, ha teszem statistikai adatokból kitűnik, hogy egy vagy több évtizeden át azon árúnak ára mindig legnagyobb volt január hóban: akkor természetes, hogy ennek az adott esetben is úgy kellett lennie; csak azon kérdés merülhetne fel, hogy más évekhez mérve

egyenlő volt-e az áremelkedés ; tehát ez a korábbi évtizedek átlagával egybevetendő, és ha ettől eltérő arány mutatkozik, tovább kutatandó lenne, hogy mutatkozik-e egyéb javaknál is az adott évben hason vagy eltérő árhullámváltozás, tehát a vizsgálódás lehető sok árucikkre lenne kiterjesztendő. Ezen számművelet az, mit *Laspeyres* nemzetgazdasági statistikának nevez, és úgy hiszem, hogy senki, ki valaha nemzetgazdasági kérdésekkel foglalkodott, nem fog kételkedni rajta, mennyire szükséges ezen alap arra, hogy a közgazdasági mozzanatok helyesnek megbiráltassanak.

A nemzetgazdasági statistika lényge és szükségessége iránt mai nap már általános a helyes fogalom és meggyőződés, kevésbbé áll az a *statistikai nemzetgazdaságra* nézve, mi alatt *Laspeyres* a statistikai modornak a nemzetgazdaságtanban való meghonosulását vagyis azon törekvést érti, mely szerint a nemzetgazdaságíróknak igyekezniök kell oda jutni, hogy e tanban eddig használt habozó kifejezések és fogalmak szabatosabb statistikai alakba öntessenek ; példákbl lesz az világosabb. A fényűzés péld. felette ingadozó és relativ fogalom : szabatosságot nyer azonban, ha úgy mint Engel ezt Szászországra nézve tette, az átlagos *normál fogyasztás* statistikailag megállapittatik, mert akkor a normal viszonyt meghaladó fogyasztás akár a ruházatban, akár a lakásban vagy élmezőnyben fényűzés, sőt fokunkint tékozlássá fog válni, a normal viszonyon alul maradó fogyasztás, takarékoság és gazdálkodás, fokunkint azonban fősvénység, fukarkodás jellegében fog jelentkezni.

Az évtizedeken át feljegyzett munkabérekbl lekövetkeztethető az átlagos normal munkadíj, és ezt szem előtt tartva, az e normal mérvet meghaladó bér a fokozatok szerint magas, felette magas, vagy éppen tulságos magas bérrel, ellenkező esetben a normal mértéket meg nem ütő munkadíjnl fokunkint csekély, felette vagy éppen tulságos csekély díjról lehet szó a nélkül, hogy ily eljárás mellett ezen kifejezések merőben habozó, elmosódott fogalmaknak tarthatók. A javak termelési költsége vagy csereértéke, a javak piaci ára iránti fogalmak egészen más alakot vesznek fel, ha a statistikailag megállapi-

tott középárakra fektetve a normal mérvhez viszonyítva fejeztetnek ki.

Végzetlenül kedvezőbb még az eredmény, ha tömegvizsgálódások után akár a tárgyra, akár az időre és térre, akár mind a három tényezőre indítatik meg az észlelések hosszú sora, mert ily úton oly bizonyítékok nyertnek, melyek helyes inductiókra legalkalmasabbak, mint péld. ha azon befolyás vizsgáltatik meg, melyet a nyers terményeknek bizonyos fogyasztási gyupontok közé való összpontosítására azoknak szállíthatósága gyakorol, és mi azon tétel formulázására vezetett, hogy minél nehezebben szállítható valamely termény, annál inkább irányul annak termelése a fogyasztási hely környéke felé stb., vagy azon tétel megbirálására, hogy minél szegényebb valamely család, összkiadásának annál nagyobb osztaléka az élelmezésre esik, vagy hogy a culturfejléssel az iparkészítmények ára megfordított irányban csökken szemben a nyers termények árával stb., ezen s számtalan egyéb közgazdasági tanok statist. vizsgálódási módszert igényelnek.

Mindezekből elég világossan kitetszik, hogy mit akar *Laspeyres* a *statistikai nemzetgazdaság* kifejezése alatt érteni, és kétségtől mindenki helyeselni fogja azon ohajtását, bár sikerülne a nemzetgazdaságtan szakmivelőinek a statistikai modornak teljes meghonosításával e tan elveit oly biztos alapokra fektetni, minőket minden exact tudomány számára okvetlenül kell követelni; vajjon lesz-e ez oly könnyen elérhető, az más kérdés, de ha végzetlenül nehezebb is a társadalmi tudományok körében a statistikai modort vagy az inductiót olyképen meghonosítani, mint ez a typicus természet-tünemények terén jóval könnyebben és biztosabban sikerült, mégis már az eddig kivott eredmények is a teljes sikerülés reményével méltán biztathatnak, és mindenesetre dicséretre méltó *Laspeyres*-nek e cél megközelítésére irányzott törekvése.

Vajha a jövő évre elhalasztott nemzetközi statistikai Congressusnak sikerülne a megpendített eszmét erélyes és szakavatott kezdeményezés folytán kellő folyásba hozni, ez legszebb műemléke lenne a hazánk fővárosában időzött tudós gyülekezetnek; de azért szükséges, hogy hazánkiai közöl senki el ne maradjon, ki nemzetgazdasági vagy statistikai ta-

nulmányokkal foglalkozván, képes lehetne a megindítandó eszmecserét szerencsés eredmény felé fejleszteni és az által a statisztikai congressusok sorában a budapestit kiválóan emlékeztetéssé tenni. *)

---

*) *Laspeyres* sajátserüleg indokolja azt, hogy miért látszik neki különösen kívánatosnak, hogy a Budapesten tartandó Congressuson kezdeményeztessék ez ügy, így okoskodván: dass gerade auf dem Congresse in Pest die Anknüpfung gesucht würde, hätte noch den speciellen Vortheil, dass wir auf eine Betheiligung der oesterr. Nationalökonomen dort viel sicherer als an irgend einem andern Orte rechnen könnten, und dass Ungarn ein Land ist, welches in seiner merkwürdigen Verbindung von niedern Culturstufe im Agrarwesen und der höchsten Übercultur im Finanzwesen für den Nationalökonomen eines der interessantesten Beobachtungsobjecte bietet; s másutt: Auf dem Congresse zu Pest wäre der Ort sich zu einigen über eine regelmässige Bearbeitung der volkswirtschaftlichen Statistik nach gemeinsamen Plane mit Kleinem anfangend, aber sogleich mit der Idee einer späteren Erweiterung. stb.

ÉRTEKEZÉSEK

a társadalmi tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám.	Az uzsora törvényekről. Szinováczy György től. 1867. 17 l.	Ára 10 kr.
II. Szám.	A magyar mezőgazdaság. Keleti Károlytól. 1867. 19 l.	10 kr
III. Szám.	A nemzet szellemi élete a párisi kiállításon. Dr. Konek Sándortól. 1868. 42 l.	20 kr.
IV. Szám.	A magyar Korona országainak legújabb népesedési mozgalmai. Dr. Konek Sándortól. 1868. 52 l.	20 kr.
V. Szám.	Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. Kautz Gyulától. 1868. 38 l.	20 kr.
VI. Szám.	A statistika hivatalos és tudományos mivelése. Keleti Károlytól. 1868. 41 l.	20 kr.
VII. Szám.	A római jog s az újabbkori jogfejlődés. Pulszky Ágostontól. 1869. 27 l.	10 kr.
VIII. Szám.	Gaius. Rentmeister Antaltól. 1869. 116 l.	30 kr.
IX. Szám.	Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. Tóth Lőrincztől. 1869. 26 l.	20 kr.
X. Szám.	A törvénykezés reformja. Ökröss Bálinttól. 1869. 18 l.	20 kr.
XI. Szám.	A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbüntetésről Poroszországban. Csatskó Imrétől. 1870. 26 l.	20 kr.
XII. Szám.	A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megalakulása. Baintner Jánostól. 1870. 37 l.	20 kr.

Második kötet. 1870—1874.

I. Szám.	A fogyasztási egyletek. Dr. Vécsey Tamástól. 1870. 59 l.	20 kr.
II. Szám.	Az emberi öntudat jelenfokáról. Dr. Barsi Józseftől. 1870. 27 l.	10 kr.
III. Szám.	Kassa város parketkésztése a XV. század kezdetén. Wenzel Gusztávtól. 1870. 43 l.	10 kr.
IV. Szám.	Emlékezésed Császár Ferencz tiszti tag fölött. Dr. Suhyda Jánostól. 1871. 12 l.	10 kr.
V. Szám.	Szemle a magyar jogászygyűlések munkássága s eredményei felett. Tóth Lőrincztől. 1872. 88 l.	30 kr.
VI. Szám.	Modern alkotmányos monarchiai intézmények. Ladányi Gedeontól. 1873. 28 l.	10 kr.
VII. Szám.	Emlékezésed Rau Károly Henrik felett. Kautz Gyulától. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám.	A nemesség országgyűlési fejenként való megjelenésének megszűnése. Hajnik Imrétől. 1873. 18 l.	10 kr.
IX. Szám.	A részvénytársulati ügy törvényhozói szempontból. Dr. Matlekovits Sándortól. 1873. 32 l.	10 kr.
X. Szám.	Mezőgazdasági statistika a nemzetközi kongresszusokon. Keleti Károlytól. 1874. 32 l.	10 kr.
XI. Szám.	A székely kérdés. Galgóczy Károlytól. 1874. 24 l.	10 kr.
XII. Szám.	Az emberi élet-tartam és a halandóság kiszámításáról; 4 graphicus rajzzal. Körösi Józseftől. 1874. 52 l.	30 kr.

Harmadik kötet. 1875.

I. Szám.	A kényszer-egység a csődeljárásban. Apáthy Istvántól. 1875. 25 l.	18 kr.
II. Szám.	Quetelet emlékezete. Keleti Károlytól. 1875. 24 l.	10 kr.
III. Szám.	Magyarország népesedési mozgalma 1864—1873-ban és a cholera. Keleti Károlytól. 1875. 56 l.	40 kr.
IV. Szám.	Újabb adataink Magyarország bűnvádi statistikájából Konek Sándortól. 1875. 55 l.	35 kr.